

Moeder, waarvan leven wij?

Over armoede in België

Een publicatie uit de reeks [Horizonten](#)

COLOFON

Redactie

Danielle Dierckx

OASes – Onderzoekscentrum Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad

Universiteit Antwerpen

e-mail: danielle.dierckx@ua.ac.be

Carmen Mathijssen

Grafische vormgeving en druk

Lannoo, Tielt

Eindredactie

Greet Leynen

Carmen Mathijssen

Coördinatie

Franciska De Cock

Fotografie

Brandpunt 23

Verantwoordelijke uitgever

Cera CVBA, Hilde Talloen, Philipssite 5b10 – B-3001 Leuven

Ondernemingsnummer: RPR Leuven BTW BE 0403.581.960

ISBN: 9789077183236

Datum: 10/2010

www.cera.be

Inhoudstafel

Voorwoord	5
Inleiding	7
Wij en zij	8
1. <i>Een minimum om van te leven</i>	11
De zorgen zijn voor morgen	11
Inkomen zonder garantie	13
Broodkruimels	13
Beter gaan werken	14
2. <i>Onderwijs met gaten</i>	15
Welkom op school?	15
De verdeler van levenskansen	18
3. <i>Loon naar werk</i>	21
Werk zoeken is een job	21
Past op elke pot een deksel?	23
Werklozen geteld	24
4. <i>Wonen in de steigers</i>	25
Aan krotten geen gebrek	25
Minder kwaliteit voor meer geld	27
Kwaliteit	28
Prijzen in de privé	28
Sociale huisvesting	28
5. <i>Ongezonder van wieg tot graf</i>	30
Het hoofd koel houden	30
Armen sterven sneller	31
6. <i>De som van alle problemen</i>	33
Het verhaal gaat verder	33
Hoeveel armen zijn er?	35
7. <i>Armen in beweging</i>	37
Verenigingen waar armen het woord nemen	37
Opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede	38
Armen en overheid aan tafel	38
8. <i>Beleid met ambitie</i>	40
De kern van de zaak aanpakken	40
De toekomst uitgedaagd	41
Slotwoord	43
Bronnen	44
Citaten	44
Brandpunt 23	44

Voorwoord

‘Samen investeren in welvaart en welzijn’ is de missie van Cera. Welvaart en welzijn verwijzen naar onze dubbele opdracht, namelijk enerzijds onze verantwoordelijkheid als financiële groep, en anderzijds ons maatschappelijk engagement. Onze investeringen, als coöperatie van zo’n half miljoen vennoten, dragen bij tot de welvaart van alle betrokkenen en tot het welzijn van de hele samenleving, ook van mensen in armoede.

We investeren in maatschappelijke projecten op regionaal, provinciaal, nationaal en internationaal vlak. Deze projecten sluiten aan bij onze coöperatieve waarden: samenwerking, solidariteit en respect voor het individu. De domeinen waarin we investeren zijn: Armoede en sociale uitsluiting, Cera Expertisecentrum Ondernemen, Kunst en cultuur, Land- en tuinbouw en platteland, Medisch-sociaal, Lokale onderwijsinitiatieven en ten slotte Solidair bankieren en verzekeren in derdewereldlanden via BRS.

Deze publicatie wil een toegankelijk beeld schetsen van waar het eigenlijk om gaat als we het hebben over ‘Armoede in België’. Armoede in België bestaat. Word je erin geboren of kan het iedereen vroeg of laat overkomen? Hoe voelt het? Wat houdt het in? En geraak je er ooit nog uit?

In de eerste uitgave van het horizontenboek ‘Moeder, waarvan leven wij’ slaagde Daniel-

le Dierckx van de Onderzoekscentrum Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASeS) van de Universiteit Antwerpen, er wonderwel in de lezer op een boeiende en indringende manier binnen te leiden in een wereld waarover er zoveel misverstanden bestaan. De meervoudigheid van sociale uitsluiting wordt er begrijpbaar in uitgelegd. Tegelijkertijd wordt er met een grote genuanceerdheid en kritische geest geschreven. Dit horizontenboek kende een groot succes en nog steeds blijkt het een goed hulpmiddel om armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen op de agenda te zetten. Daarom zetten we als Cera onze schouders onder de heruitgave van deze laagdrempelige beschrijving van armoede, waarbij we van de gelegenheid gebruik maakten om de inhoud op te frissen met onder meer recente informatie en nieuwe contactgegevens.

We zijn ervan overtuigd dat ‘Moeder, waarvan leven wij?’ perfect bijdraagt tot de realisatie van onze ambitie, namelijk een hefboomfunctie vervullen om dingen in beweging te zetten.

We wensen u veel leesgenot!

Franky Depickere
gedelegeerd bestuurder –
voorzitter Managementcomité

Leuven, 2 december 2010

Inleiding

Velen onder ons wisten of weten het niet: armoede in België bestaat, maar speelt zich af in de coulissen van een bloeiende economie, een rijkelijk sociaal en cultureel leven. Het is voor de meeste Belgen nog niet zo slecht vertoeven in dit landje. Het kan natuurlijk (nog) altijd beter.

Een belangrijk aantal landgenoten, buren of kennissen raken echter in het samenleven niet verder dan de rol van figurant. In armoede leven betekent enkel aanwezig zijn. Er wordt van deze mensen verwacht dat ze zich voortdurend opwarmen om mee te kunnen spelen wanneer de reserves van de eigenlijke spelers zijn uitgeput. Ondertussen blijven zij ver buiten de spotlights.

Te weinig geld om menswaardig te leven beperkt de mogelijkheden.

Niet iedereen kan bovenaan de sociale ladder staan, maar op dit moment blijft voor de onderste rangen zelfs een minimale levenskwaliteit uit. Dan gaat het in de eerste plaats over een gebrek aan inkomen. Te weinig geld om menswaardig te leven beperkt de mogelijkheden.

Laat het duidelijk zijn dat geldgebrek slechts één element is van de hele armoedeproblematiek. Sociale uitsluiting op allerlei le-

vensdomeinen tegelijk maakt de strijd tegen armoede zo moeilijk. Het gaat onder meer om problemen inzake onderwijs, wonen, werken, gezondheid, rechtsbedeling, maatschappelijke dienstverlening, cultuur en participatie.

Ieder van ons speelt een rol op deze terreinen. Wij hebben er allemaal vroeg of laat mee te maken. Misschien houden we zelfs mee in stand dat een aantal mensen in mindere mate gebruik kunnen maken van deze 'gemeenschappelijke' diensten.

Deze publicatie wil geen beschuldigende vinger wijzen in de ene of andere richting. Het is eerder de bedoeling om de aandacht even van het hoofdpodium af te leiden naar wat achter en opzij van de scène gebeurt. Armoede in België bestaat, maar zolang we het niet (willen) zien, komen oplossingen geen zucht dichterbij.

Wij en zij

Moeder, waarvan leven wij? Van het loon dat maandelijks de bankrekening aandikt en, al dan niet, de cijfers terug uit het rood haalt. Van waardering voor wie we zijn. Van het zorgen voor de kinderen en het plezier van hun deugnietereien. Van ontspanning, vrije tijd en reizen.

Dáárvan leven wij. Van gelukkig zijn. Van de mooie dingen des levens. Wetende dat ongeluk en lelijkheid vrij snel de sfeer kunnen bederven.

Armoede is relatief; is hier anders dan in ontwikkelingslanden.

Spreek ons tegen als het niet zo is. Dat we graag 'rijk' zijn: met genoeg geld om te spenderen aan wat we interessant vinden, met een degelijke opleiding voor een boeiende job, met een gezellig huis, in goede gezondheid en gezelschap. We meten zelf hoe tevreden we zijn, met een schuine blik naar hoe goed de rest het doet. Erbij horen, niet té zeer onderdoen. We leven met de gevolgen van zelfgemaakte keuzes, maar veel hangt af van de mogelijkheden die we krijgen. En die laatste zijn ongelijk verdeeld...

'Moeder, waarvan leven wij?' gaat over dit verschil in mogelijkheden. Over armoede en sociale uitsluiting in het welvarende België. 'Moeder, waarvan leven wij?' gaat over wij en zij. Beeld met klank over waarom zij arm zijn en waarom wij het niet zijn, of omgekeerd. Om te weten dat armoede bij ons bestaat.

Om te begrijpen hoe het blijft bestaan. Om het in doordeweekse situaties te herkennen. En om te stellen dat man en macht armoede moeten bestrijden.

Armoede is relatief; is hier anders dan in ontwikkelingslanden. Armoede kent vele aspecten. Het is niet alleen een kwestie van overleven en niet enkel een probleem van inkomen. Als we spreken over armoede in België gaat het over een netwerk van sociale uitsluitingen. Armen worden uitgesloten op meerdere gebieden van het individuele en collectieve leven tegelijk. Hierdoor worden ze gescheiden van de algemeen aanvaarde leefpatronen en ontstaat er een kloof met de rest van de samenleving, die zij niet op eigen kracht kunnen overbruggen.

Bij deze definitie worden alle aspecten van het burgerschap in rekening gebracht: inkomen, bestedingen, arbeid, gezondheid, huisvesting, onderwijs, cultuur, politiek. Armen ondervinden op al deze terreinen problemen, niet los van elkaar, maar alle met elkaar verweven.

We starten met inkomen. Armoede doet onmiddellijk denken aan een gebrek aan geld. Het is het meest typerende en herkenbare element. Maar armoede is meer dan dat. De financiële kant vertelt weinig over wat armoede werkelijk betekent. Het verdoezelt de problemen die deze situatie hebben veroorzaakt en in stand houden. Voor een vollediger beeld belanden we bij de vier w's: weten, werken, wonen en welzijn.

'Weten' verwijst naar onderwijs. Hoe ver iemand het op school heeft geschopt – het scholingsniveau – scheidt de mensen met een hoog en een laag risico op armoede. Opleiding is de roltrap tussen afkomst en toekomst. De kans op een eigen plaats in de samenleving stijgt of daalt.

Het meest gewaardeerde en zichtbare goed: een inkomen.

Die eigen plaats bekom je vooral door te werken. Bij het zichzelf voorstellen in onbekend gezelschap vertelt het beroep toch zoveel meer dan de naam, leeftijd of woonplaats. Een betaalde job (op de 'normale' arbeidsmarkt) geeft aanzien, maar ook voldoening van het kunnen gebruiken van kennis en vaardigheden, sociale contacten en tijdsstructurering. En het meest gewaardeerde en zichtbare goed: een inkomen. Geen job wil zeggen: niets van al deze winst. Of zelfs, afstraffing.

De weg van en naar het werk is tegelijk de weg van en naar huis. Wonen staat voor

een dak boven het hoofd. In eigendom of gehuurd. Enkele honderdduizenden daken in ons land bieden geen of onvoldoende bescherming tegen weer en wind. Met alle gevolgen van dien.

Een huis wordt een thuis wanneer je er geborgenheid vindt. Veiligheid en warmte leveren de basis voor tevredenheid, voor psychisch en fysisch welzijn. Deze vierde 'w' toont het scherpst dat armoede ook aan de binnenkant littekens kerft.

Inkomen, weten, werken, wonen en welzijn worden elk verder toegelicht als domeinen van sociale uitsluiting. Zo komen we tot het netwerk; hoe monden ze samen uit in armoede? Als deze diagnose is gesteld, volgen de remedies: wat doen de armen zelf aan de problematiek en welke rol speelt de overheid?

Dit boekje heeft één grote ambitie: dat het wordt gelezen. Wat het in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting betekent, is een vraag. Geen grootse illusies hierover, wel een stille hoop op tenminste iets. De inhoud is niet meer dan dit: we delen wat we denken te weten. En tegenspreken mag.

Danielle Dierckx
Juli 2001

1. Een minimum om van te leven

Geld maakt niet gelukkig, maar het helpt wel. Dat geldt zeker voor de mensen die weinig geld hebben. Armoede kan en mag niet worden herleid tot een inkomensprobleem: het is een kwestie van sociale positie en macht. Toch vormt inkomensgebrek een belangrijk element in de armoedeproblematiek.

Voor mensen die geen inkomen uit arbeid ontvangen, zijn er – gelukkig – de sociale uitkeringen: pensioenen en prepensioenen, ziektegeld, invaliditeitsuitkeringen, werkloosheidsuitkeringen. Niet dat deze middelen hen in de schoot worden geworpen. Je moet bijdragen hebben betaald en ‘uitkeringsgerechtigd’ zijn. Maar algemeen gesteld, word je via de ene of andere uitkering geholpen.

Algemeen gesteld, want er zijn toch nog zeer veel mensen die geen of een onvolledig recht hebben op de sociale zekerheid en die met een lager vangnet genoeg moeten nemen; dat van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, de inkomensgarantie voor ouderen, het bestaansminimum of het equivalent-bestaansminimum.

Alle uitkeringen zijn laag, maar vooral deze minimumuitkeringen. Als je enkel daarop aangewezen bent, kan je niet anders dan de broeksriem stevig aantrekken. Even uit de band springen, heeft desastreuze gevolgen. Maar zelfs voor de levensnoodzakelijke aankopen moeten mensen soms schulden aangaan.

De zorgen zijn voor morgen

Het bestaansminimum is voor heel wat mensen en gezinnen onvoldoende om te overleven, laat staan dat ze zich af en toe eens een extraatje kunnen permitteren. Ze zijn aangewezen op overlevingsstrategieën: bv. zwartwerk, voedselpakketten...

Even uit de band springen, heeft desastreuze gevolgen.

“Weet je dat wij moesten leven van mijn klein inkomen alleen? Ik was het gezinshoofd van ons twee. 50 euro per week. Dat is echt de waarheid. Dat was niet te doen.” (fragment uit Grensland, een auteursdocumentaire van Een Andere Wereld Films i.s.m. Samenlevingsopbouw West-Vlaanderen en Uitwisselingstafel Buurt- en Nabijheidsdiensten Westhoek. Cera gaf steun voor het maken van deze documentaire).

Niemand wil op het vlak van consumptie té ver achterblijven bij anderen, zeker niet wanneer het om de kinderen gaat. Daarom willen mensen wel eens verder springen dan hun stok lang is. Anders is het wanneer het beschikbare budget plots vermindert.

Evert is getrouwd en heeft twee kinderen. Met de invaliditeitsuitkering van zijn vrouw, het kindergeld en zijn werkloosheidsver-

goeding beschikt zijn gezin gedurende enkele jaren over een stabiel inkomen rond de bestaansonzekerheidsgrens. Door een herziening van de invaliditeitsuitkering van zijn vrouw daalt hun inkomen echter opnieuw aanzienlijk. Sinds vijf jaar hebben ze ternauwernood nog 1000 euro en zitten zij terug in financiële armoede. En in schulden: de maandelijkse verplichte afbetaling voor een lening, een televisietoestel, een videorecorder en een cd-speler zijn immers al lang niet meer gebeurd.

Het sneeuwbaaleffect van bijkomende interesten en administratieve kosten, valt niet te stoppen.

Kopen op krediet kan in sommige gevallen op korte termijn een oplossing lijken. Gemakkelijke en soms bedrieglijke koopformules maken de verleiding nog groter. Zo belanden heel wat arme mensen in een spiraal van schulden. Wanneer de schuldeiser dan juridische stappen onderneemt om zijn geld terug te krijgen, moet de schuldenaar boven op zijn schulden ook nog de gerechtskosten betalen. Als er dan nog eens beslag wordt gelegd op zijn bezittingen, is het einde helemaal zoek. Niet alleen louches verkooppraktijken, ook administratieve regelingen die nog weinig met de realiteit te maken hebben, leiden tot een opeenhoping van schulden.

“We hadden met onze kennissen een afspraak gemaakt om een zaak te beginnen.

Zij zouden het handelsregister doen, omdat wij er niets van kenden. We hebben er veel geld ingestoken en doordat we geen betalingsbewijzen kregen is er ruzie van gekomen. Zij trokken zich terug en ondertussen zaten wij met het handelsregister en die sociale zekerheid. Dat kost ons nog altijd een hele hoop geld. Dan spreek ik niet over 2500 euro maar over 8 à 9000 euro. Het is al sinds 1993 dat ik aan de zelfstandigenkas moet betalen en dat is al meer dan 2500 euro per jaar, dus reken maar uit. En ze eisen dat dus op, hè! Voor iets dat wij nooit hebben gehad en ge kunt het niet bewijzen. Iets dat er niet is, kunt ge niet bewijzen.”

Financiële situaties lijken vaak zo uitzichtloos dat alle post, die lijkt op betalingsformulieren of deurwaardersexploten, ongeopend in de prullenmand belandt. Je kan de schuldeisers toch niets bieden en het sneeuwbaaleffect van bijkomende interesten en administratieve kosten, valt niet te stoppen.

“We hebben een lening. Dat is ondertussen 2500 euro geworden. Het is wel hard. We staan daar een paar maanden van achter met betalen. We kunnen het al lang niet meer dragen. Ge tekent zo’n lening omdat ge maar aan één ding denkt: ‘Als we nú maar vooruit geholpen zijn. Er is geen eten, ik moet naar de dokter, enzovoort. En wie heeft er tegenwoordig geen schulden?’ Maar ja, we kunnen het niet terugbetalen en onze huishuur staat nu ook al twee maanden achter. We wonen ondertussen ergens anders en ze weten ons min of meer niet zitten. We weten dat we er een boete voor zullen krijgen omdat we ons adres nog niet hebben veranderd, maar op dit moment gaat het niet anders. Eigenlijk kunnen ze ons direct vinden

want als ze de post nagaan dan weten ze dat direct.”

Je maakt overlevingsschulden om in primaire behoeften te voorzien: voor huur, voeding, energie, kleding, gezondheidszorgen, onderwijs of mobiliteit. Tegelijk geef je geld uit aan zaken waarmee je ‘erbij wil horen’. Overbesteding, een beroep op duur verbruikerskrediet en schuldenoverlast zijn het logische gevolg van deze druk. Krediet biedt iedereen een koopkracht waarover je niet beschikt. Het is een gevaarlijk wapen: om een bepaalde levensstandaard hoog te houden of te bereiken, steken sommigen zich buitensporig in de schulden. De prijs om erbij te horen ligt soms erg hoog. De consumptiemaatschappij en de banalisering van het krediet verscherpen het beeld van de gemakkelijke en risicoloze aankoop die iedereen de illusie geeft zijn dromen te kunnen realiseren.

Inkomen zonder garantie

Hoe ver spring je met een uitkering en wat zijn de gevolgen? Ervaringen van armen geven een voersmaakje van de naakte realiteit achter de cijfers. Cijfers over het aantal uitkeringstrekkers zijn hard en stroef. Het zijn aantallen, maar uiteraard zonder namen van personen. Ze verzwijgen hoe lang mensen een uitkering genieten, of ze tijdelijk of permanent uit de bijstand geraken en waarom dat wel of niet lukt. Toch is het zinvol om bij de harde feiten stil te staan. Welke algemene mechanismen of wetgeving dwingen armen uiteindelijk tot overlevingsstrategieën?

De productiviteit in België is zowat de hoogste van de wereld. Dat kan je alleen bereiken door al wie iets minder goed presteert, iets

minder snel, iets minder flexibel is uit het arbeidsproces te weren. Zo ontstaat een restgroep, die om structurele redenen aan de kant blijft. Arbeid is een belangrijk instrument om armoede op te heffen, maar voor een aantal mensen moeten andere manieren worden gevonden om ze een volwaardige plaats in de samenleving te bezorgen. Soms volstaat een uitkering voor een beperkte periode, meestal niet.

Broodkruimels

De minimumuitkeringen beschermen tegen het volledig wegvallen van enig inkomen. Zij willen garanderen dat iedereen blijft deelnemen aan de samenleving. Dit doel komt in gevaar.

De minimum-uitkeringen zijn ontoereikend om een menswaardig leven te leiden.

Sinds het midden van de jaren tachtig werden de bedragen van de minimumuitkeringen niet meer aangepast aan de evolutie van de welvaart. De kloof tussen de gezinnen die leven van een inkomen uit arbeid of van een minimumuitkering is daardoor voortdurend gegroeid. De bedragen zijn vandaag volledig ontoereikend om een menswaardig leven te leiden. In 2009 had een alleenstaande recht op een leefloon van 711 euro. Voor een gehuwd paar is dat 948 euro. Het beschermingsniveau ligt systematisch onder de armoedegrens. Zo bedraagt het gemid-

delde pensioen van een werknemer maar 1.000 euro.

Beter gaan werken

Een alleenstaande moeder met jonge kinderen die van het bestaansminimum leeft, kan eigenlijk niet gaan werken. Haar extra uitgaven voor kinderopvang en dergelijke zijn wellicht groter dan haar extra inkomsten. Dat is de zogenaamde 'werkloosheidsval'. En wat als zij liever zelf voor haar kinderen blijft zorgen? Zo iemand kan dan beter gedurende een aantal jaren een fatsoenlijke uitkering ontvangen, terwijl ze de voeling met de samenleving houdt via bijvoorbeeld buurt- of vrijwilligerswerk.

Zelden worden sociale verplichtingen gekoppeld aan rijkdom, zoals dat met armoede wel het geval is.

Het pleidooi voor hogere minimumuitkeringen schiet bij sommigen in het verkeerde keelgat. Immers, het is een inkomen 'zonder tegenprestatie'. Beter iedereen aan het werk! Maar waarom gedragen we ons anders tegenover twee groepen die hun inkomen zomaar ontvangen: de bestaansminimumtrekkers en de renteniers of couponknippers? Waarom spreken we over 'onverantwoorde bestedingen' bij de enen, maar niet bij de anderen? Zelden worden sociale verplichtingen gekoppeld aan rijkdom, zoals dat met armoede wel het geval is. Het geringe be-

staansminimum van de armen beschouwen we als 'onverdiend' en we vinden dat daar iets tegenover moet staan. Ze moeten zich maar 'nuttig' maken, voorwerp worden van allerlei activeringsinitiatieven. Dat rijkdom vaak tot stand komt door het actief bespelen – en dikwijls misbruiken – van medemens én samenleving wordt de rijken niet aangerekend. Evenmin is dat het geval voor de weigerachtigheid van velen onder hen om zelfs maar een klein deel van hun vermogen aan de samenleving terug te geven, bijvoorbeeld voor de bestrijding van armoede. Stof tot discussie ...

2. Onderwijs met gaten

Op school leren we de kennis en vaardigheden die nodig zijn om deel te nemen aan de samenleving. In theorie staan de schoolpoorten voor iedereen open. De werkelijkheid ziet er anders uit. Niet elke jongere verlaat de school met de nodige bagage. Ondanks de leerplicht haken vele jongeren al heel vroeg af of worden het leven ingestuurd met lege handen en hoofden. Het gaat daarbij opvallend vaak om kinderen uit arme milieus. Dikwijls was dat ook al met hun ouders het geval en gaat het dus om een opeenvolging van mislukkingen, achterstand en schaamte. De kern van de zaak is echter niet dat dit treurige lied zich herhaalt over verschillende generaties heen; wél dat het onderwijssysteem jongeren uitsluit terwijl het hen voor een volwaardige plaats in de samenleving zou moeten opleiden.

Welkom op school?

Vele mensen in armoede hebben slechts korte tijd op de schoolbanken doorgebracht. De eindstreep ligt meestal na het lager onderwijs. Verdere trajecten stranden vroegtijdig. Welke factoren liggen aan de basis van die penibele situatie? De thuissituatie – in het gezin of in de instelling – gooit roet in het eten. Op school dwalen de gedachten af naar de problemen aan het thuisfront. Omgekeerd doet de school ook wel dienst als afleidingsmanoeuvre.

“Als ge altijd maar van huis wilt gaan lopen, dan studeert ge ook niet. Ge zit met te veel andere dingen in uw hoofd. Ik vond de school wel goed, want dat was voor mij een vlucht

uit de realiteit. Ge had hier en daar vakken en bepaalde leraars die u hielpen om niet meer te denken aan vandaag. Zo zag ik dat. Ik had dat zo voor geschiedenis: bij lessen van geschiedenis die dan zo spannend waren omdat dat een goede leraar was, dat ge inderdaad sommige dingen vergat.”

Spanningen, stress, hoogoplopende ruzies in huis sloppen veel energie op. Kinderen uit armere milieus spelen al op jonge leeftijd mee in zware levensverhalen: van echtscheidingen, drank- of drugverslaving tot uithuiszetting. Dat zorgt ervoor dat hun schoolgaan onregelmatig en moeizaam verloopt. Ze spijbelen meer of zijn gewoon moe van de levenslast.

Vele mensen in armoede hebben slechts korte tijd op de schoolbanken doorgebracht.

“Ik ging meer niet dan wel naar school. Als ik dan naar school ging dan zat ik daar te slapen, want ik stond dus alleen om het huishouden te doen. De meisjes waren allemaal thuis. Het was meer slapen dan dat ik eigenlijk geleerd heb. En dan hebben ze op een gegeven moment gezegd: ‘Als gij naar school komt om te slapen, moet ge niet meer komen’. Wat heb ik gedaan? Simpelweg thuisgebleven. Ik was nog geen 14 jaar en ik was nog schoolplichtig.”

Jongeren keren het onderwijs dus de rug toe, maar niet altijd omdat ze dat willen. Dikwijls worden ze daartoe verplicht door de omstandigheden, omdat ze thuis geld of hulp nodig hebben.

“Ik heb een schoolopleiding gekregen die ik nooit heb kunnen afmaken. Ik ben heel jong moeten gaan werken. Ik was het ook wel zelf van plan want ik wist hoe dat de financiën thuis waren. Ik had eigenlijk graag voor tolk willen leren of anders kinderverzorgster. Misschien omdat die verantwoordelijkheid er van kindsaf in zit. Ik heb altijd voor een gezin moeten zorgen. Die kansen heb ik dus niet gekregen.”

Ze wonen ook meestal weinig comfortabel. Er is gebrek aan een eigen ruimte om huiswerk te maken. Arme gezinnen verhuizen regelmatig. De ouders zijn dikwijls op de vlucht wegens financiële moeilijkheden. Achterstallige betalingen zorgen voor regelmatige bezoeken van deurwaarders of ze worden parades uit hun woning gezet omdat de huur niet werd betaald. Een ander huis betekent vaak een andere school.

“We konden nooit lang naar dezelfde school blijven gaan. We verhuisden van gemeente naar gemeente. In Borsbeek had ik het zesde gedaan en ik mocht overgaan naar het hoger beroepsonderwijs. Door te verhuizen, moest ik van armoede terug naar het zesde gaan. Ik was razend kwaad.”

Allerlei factoren in de thuissituatie zorgen voor problemen op school. Maar er is meer. Ook al starten sommige leerlingen met minder bagage in het onderwijs en zijn de omstandigheden thuis niet bevorderend, toch zou de school voor iedereen de springplank

naar een hoopvolle toekomst moeten zijn. Dit is niet het geval.

De school vormt voor velen een ‘vreemde wereld’. Een bekend Frans socioloog, Bourdieu, noemde dat het ‘culturele deficit’. Het leven in een arme thuis verschilt erg veel van wat op school ter sprake komt. Het leren is moeilijker omdat ze de voorbeelden bij de leerstof of de opgelegde onderwerpen voor het opstel minder goed herkennen - bijvoorbeeld ‘ik ga op reis’ of ‘papa op het werk’. Ook de aard van de taal die kinderen van thuis uit meekrijgen speelt een rol. Een Engelse onderzoeker – Bernstein – zag dat zo: kinderen uit de ‘lagere’ klassen leren enkel een praktische taal aan, terwijl je op school met abstracte begrippen moet kunnen werken. Die kennen de kinderen uit de ‘hogere klassen’ wél al van thuis. Dat deze werelden ver uit elkaar liggen, zorgt ervoor dat de kinderen zich op school minder goed in hun vel voelen.

Jongeren keren het onderwijs dus de rug toe, maar niet altijd omdat ze dat willen.

“Ik had het gevoel dat ik een heel stuk van mijn leven moest verzwijgen. Daar heb ik wel heel vaak problemen mee gehad. Op een keer had ik ‘s morgens gezien dat mijn moeder weer geslagen was en dat kwetst natuurlijk altijd. Ge kunt dat dan op school niet aan iedereen vertellen. Ik heb dus wel heel veel moeten verzwijgen in die tijd en ik heb het daar ook heel vaak heel moeilijk mee gehad. Dan kwam het dikwijls voor dat ik mijn huiswerk niet kon en

dat ik mijn lessen niet had kunnen instuderen en dan kreeg ik daar natuurlijk altijd een standje voor. Ge moest dan zeggen: 'Ik ben 't vergeten of ik heb het gewoon niet kunnen doen', maar natuurlijk kon ik de reden er niet bij zeggen. Er is een hele tijd geweest dat dat dus zo erg was dat ik tegen mijn leerkrachten begon te snauwen en franke antwoorden begon te geven van: 'Alstublieft, laat mij gerust, want...!' Ik heb dus wel heel veel problemen gehad."

Het gevoel van niet welkom te zijn, er niet bij te horen.

De kinken in de kabel tussen de school en thuis bemoeilijken ook de relatie tussen leerkrachten en de ouders. Echte communicatie is er niet, veeleer een keten van misverstanden, wantrouwen en vooroordelen. Ouders voelen zich niet begrepen. Leerkrachten klagen over een gebrek aan betrokkenheid van de ouders. Kinderen worden er ten slotte de dupe van.

"Ik ging mijn zontje van school halen en zag hem op de speelplaats rondlopen met een kartonnen bordje om zijn nek waarop zijn juf had geschreven: 'nog tien euro betalen'. Ik schaamde me dood. Ik stond voor zot in het bijzijn van al die andere ouders. Waarom kan ze niet gewoon naar mij komen om het rechtstreeks te zeggen? En het is niet de eerste keer dat we zoiets meemaken. Ik bracht hem op een andere keer naar school en aan de poort bleek een bus te staan: ze gingen op daguitstap. Waarschijnlijk was het briefke dat hij tevoren had meegekregen verloren

gegaan, want ik wist van niets. Ik moest ter plekke 2,50 euro betalen of hij mocht niet mee. Geloof het of niet. Ik had geen rotte frank op zak en heb onze Dave terug mee naar huis moeten nemen. Baai, baai kindjes van de klas – mijn pa heeft geen geld, dus ik mag niet mee. Wat doet dat voor zo'n kind, denkt ge? In september gaat hij naar een andere school. Ze hebben daar ne pik op ons, gewoon omdat ze mijn gezicht niet kunnen zien."

Het gevoel van niet welkom te zijn, er niet bij te horen, telkens opnieuw de rol van het zwarte schaap te krijgen, laat sporen achter. Al erg jong trekt men aan het kortste eind. De kinderen én hun ouders voelen zich in de steek gelaten wanneer problemen opduiken. Schoolgaan versterkt enkel maar gevoelens van onmacht. Welkom in onze samenleving?

"Ik ging dan van de ene school naar de andere. Vanaf het zevende moest ik het oriëntatiejaar overslagen plus het eerste technische omdat die school overschakelde naar een ander systeem. Ik ging dus naar het tweede technische, met het gevolg dat ik niet kon volgen. Ik heb altijd mijn best gedaan op school, een beetje toch. Maar ik had geen boeken en er was niemand die daarnaar keek. Ik was zo'n beetje een tweederangsburger. Ik telde niet."

De verdeler van levenskansen

Wie krijgt de schuld van alle moeilijkheden? We kunnen de leerling met de vinger wijzen, omdat hij altijd wil opvallen, buitensporige aandacht blijft opeisen en de rust verstoort. Of de ouders, omdat ze nooit op een ouderavond verschijnen. Dat wijst toch sterk op een gebrek aan interesse! Of de leraars, omdat ze de kinderen en de ouders niet be-

grijpen en de tijd niet nemen die nodig is om dat wél te doen. Of is er méér aan de hand?

Uit onderzoek en ook uit de verhalen van armen blijkt dat conclusies vaak te snel worden getrokken. De eigen ervaringen van de armen getuigen van wederzijds wantrouwen en misverstanden. Oplossingen komen er pas als iedereen meer weet over de leefsituatie van (kinderen uit) arme gezinnen. Waarom heeft dat kind een gebrek aan concentratie in de klas? Waarom vermijden sommige ouders contact?

De laatste jaren krijgen we dankzij wetenschappelijk onderzoek een beter zicht op hoe sociale uitsluiting in het onderwijs werkt en welke precies de problemen zijn. Kinderen uit een kansarme omgeving blijken al in de kleuterklas met een achterstand te zitten. Zij zijn meer ziek, zijn meer gevoelig voor ongevallen, beschikken over minder ruimte en rust en hun ouders moeten het doen met veel minder middelen. Daarbij gaat het in de eerste plaats om geld maar ook om 'menselijk kapitaal'; dat is opleiding. Het geheel van die factoren leidt tot meer stress en angst. Al vanaf het begin van het schoolparcours struikelen ze over die vele hinderpalen.

Het struikelen gebeurt ook over de schoolrekeningen. Hoewel het onderwijs wettelijk gratis is, jaagt het prijskaartje menig gezin op kosten. Boekentassen, boeken, turnspullen, middagtoezicht, bosklassen, uitstappen, tombola's; er komt geen einde aan. Leerstof die véér af staat van de dagelijkse ervaringen gaat voorbij aan de 'economisch zwakkere' kinderen. Zo wordt in schoolboeken altijd weer uitgegaan van een 'traditioneel' gezin, dikwijls nog een hardwerkende vader die na een gezamenlijk ontbijt vrouw en kinderen

ten afscheid kust en 's avonds belangstellend informeert naar 'wat heb je vandaag op school geleerd, kleine meid?' Een gezin dat in een huisje met een tuintje woont, met zeker één auto in de garage en dat 's zomers voor enkele weken op vakantie gaat. Hoe herkent het kind uit een achtergesteld gezin zich daarin?

Op deze hindernissen en de gevolgen wordt te dikwijls verkeerd gereageerd. Kinderen worden doorverwezen naar het buitengewoon of beroepsonderwijs, louter omwille van hun sociale herkomst, ook al horen ze er niet thuis. Uiteraard bevordert dit hun slaagkansen op school niet. Hier ontstaat de diepe kloof tussen de hoog- en laaggeschoolden. Voor de laatsten verdwijnt elk uitzicht op een job met een behoorlijk en zeker inkomen en met enige sociale status.

Zulke schoolloopbanen hebben voor sommige leerlingen nog ergere consequenties. Ze leiden tot functioneel analfabetisme, tot laaggeletterdheid of ongeletterdheid. Machteloosheid en onzekerheid in de sociale omgang met medemensen en met publieke instellingen zijn daarvan het onmiddellijke gevolg.

Het onderwijs zou behulpzamer zijn als er meer en bijzondere aandacht zou worden besteed aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling van die kinderen. Zonder de middelen en de aandacht daarvoor kan de school een kind dat met één been op straat geboren is, niet van de straat halen.

3. Loon naar werk

In de huidige samenleving tel je pas mee als je werkt. Je krijgt immers méér dan 'loon naar werken'; ook maatschappelijke erkenning, sociale contacten, persoonlijke voldoening, uitzicht op een betere toekomst en nieuwe kansen. Ook voor armen zou werk de uitweg bieden uit de armoede. In hun zoektocht naar werk stoten ze evenwel op vele hinderpalen. Mensen met minder scholing en die een aantal vaardigheden en houdingen missen, zijn vaak geen aantrekkelijke partij voor werkgevers.

Werk zoeken is een job

Niet alleen de armen hebben problemen om in het eigen levensonderhoud te voorzien. De gevolgen, zoals een beroep moeten doen op een uitkering en in afhankelijkheid verzeilen, zijn voor elk individu moeilijk te verteren.

Frans is altijd zelfstandige geweest, maar zijn zaak is over kop gegaan, zijn huwelijk liep op de klippen en hij is serieus aan lager wal geraakt. "Ik heb niks meer, helemaal geen inkomsten, geen geld. Ik heb maanden met een tiental euro per week geleefd. Om naar het OCMW te gaan, daar heb ik het moeilijk mee gehad. Dat was een eerste stap die ik moest zetten. Toegeven dat ik aan lager wal was geraakt, dat is niet gemakkelijk."

Voor de meeste mensen gaat het om een onverwachte en eenmalige tegenslag. Sommige mensen kennen evenwel geen enkele periode waarin het op werkvlak vlot liep. Vanaf het begin van hun 'carrière' worden ze met problemen geconfronteerd. Ambi-

ties om 'gekocht' te worden op de markt van vraag en aanbod verdwijnen nochtans niet.

Het is niet de bedoeling om werkloos te blijven. Het is de bedoeling om terug op de arbeidsmarkt te geraken.

"Wat ik nog zou willen en dat wens ik uit de grond van mijn hart, maar ik ben er een beetje mismoedig over, is het feit dat ik graag een echte job zou hebben. Hetgeen wat ik nu doe (n.v.d.r. arbeidszorgproject), maar in een vaste functie. Ik durf eerlijk zijn: ik ben heel mismoedig, maar ik zie voor mij geen mogelijkheid om terug op de arbeidsmarkt te gaan. Omdat ik een handicap heb met mijn rug. Ten tweede zijn er zoveel werklozen dat ze toch eerder een gezonde zullen pakken dan een persoon die een soort handicap heeft. Mensen hebben dat ook al tegen mij gezegd en dat vond ik confronterend. Ze hebben mij op de VDAB gezegd dat ik geen twintig jaar meer ben en dan heb ik gezegd: 'Als dat uw redenering is, ben ik heel goed gesteld'. Maar het is niet de bedoeling om werkloos te blijven. Het is de bedoeling om terug op de arbeidsmarkt te geraken, maar ik heb er geen vertrouwen meer in."

Met de rug tegen de muur staan en bij elke poging om ervan los te komen opnieuw worden teruggeduwd: dat knaagt aan het zelfvertrouwen. Je bent niet gewenst. Wantrouwen neemt de bovenhand. Je kreeg al zo dikwijls de deur op de neus dat je niet langer gelooft in mogelijkheden om uit de armoede te ontsnappen.

“Die zeggen eigenlijk niets. Ik heb daar zo’n trajectbegeleidster, die zit daar dan zogezegd om mij te helpen werk te vinden, maar dat is niet waar. Die werkt mij altijd maar tegen. (Ze doet haar verhaal over vacatures waar zij naartoe gestuurd is door de VDAB en blijkt dat ze er niet voor in aanmerking komt). Ik vind dat degoutant. En dat is van: ‘t is toch maar een werkloze’. Dat interesseert hen niet. Zelfs de vakbond niet! En daar betaalt ge dan nog voor, voor hun eigen in u te interesseren. Die lachen u gewoon uit.”

Werk zoeken is een job, hè! Zo simpel is het.

Vele werklozen leggen zich dan ook neer bij de situatie. De kaarten zijn toch vervalst. Anderen geven het zoeken niet op, maar ze bewandelen niet langer de klassieke wegen naar een job.

“Werk zoeken is een job, hè! Zo simpel is het. En op een bepaald moment zwier je de kranen van de ene hoek van de kamer naar de andere omdat daar gewoonweg een hoop pertinente leugens instaan zoals contact- en werkadvertenties. Ik heb er lang in geloofd; nu bekijk ik ze niet meer. Op een bepaald moment heb ik het over een andere boeg

gegooid. Ik ga mijzelf spontaan ter plaatse aanbieden, ook al is er geen advertentie geplaatst.”

Wat als je toch een job te pakken krijgt? Dan wordt het een probleem om die te houden. ‘Last in, first out’ heet het bij vele firma’s, wanneer het wat minder goed gaat: wie laatst werd aangeworven vliegt er dan het eerst uit. Een andere uitdaging is om de job aan te kunnen. Werkloos zijn is niet de beste training om in conditie te blijven. Je verliest je werkervaring, het nodige tempo, de juiste (sociale) vaardigheden en werkhouding.

“Ik ben dikwijls mijn job verloren. Ik durf dat eerlijk zeggen. Niet omdat ik te lui was, want ik ging van de ene job naar de andere, maar omdat ik opkwam voor mezelf. Toen ik 14 jaar was - ik was 14 dagen aan het werken - gingen ze in staking. Het was een schildersbedrijf hier in de buurt. Er was er maar ene die volhield met staken en dat was ik. Die baas zei tegen mij: ‘Als ge niet begint te werken dan kunt ge gaan’. Ik heb altijd aan het principe gehouden dat als ik recht op iets had en ik deed een job gelijk dat het hoort, er niemand is die mij op mijn vingers moet komen tikken. Ik weet wat mijn capaciteiten zijn en ik weet hoever ik kan gaan. Ik ben dan moeten vertrekken.”

Volhouden vergt een sterke motivatie. Financiële stimulansen ontbreken dikwijls. Kosten van vervoer, gepaste kledij en kinderopvang brengen bij laagbetaalde jobs (veelal voor de lagergeschoolden) amper iets extra’s op. Soms schiet men zelfs in bij de overstap van sociale uitkeringen naar werk; dat heet dan - zoals reeds eerder vermeld - de ‘werkloosheidsval’. Allerhande overheidsmaatregelen om meer mensen aan het werk te krijgen,

willen daaraan iets doen. Daarenboven worden de instappers dikwijls geconfronteerd met gezondheidsproblemen vanwege het zware, soms gevaarlijke werk.

Moeten werklozen minder hoog van de toren blazen en ingaan op wat wordt aangeboden?

Peter heeft een administratieve Wep+job van viervijfde werktijd gevonden. Hij doet zijn werk enorm graag. Zijn inkomen bestaat uit drie delen: een derde van zijn loon wordt uitbetaald door de werkgever, twee derde krijgt hij van de RVA via de vakbond, de vakbond betaalt ook nog een werkloosheidsuitkering voor de dag dat hij niet werkt. Als alles goed loopt, krijgt hij in het begin van de maand zijn eerste deeltje loon, hij krijgt een attest dat hij bij de vakbond moet inleveren en enkele dagen later krijgt hij twee derde van zijn loon en zijn saldo werkloosheidsuitkering. Het gevaar van dit systeem is dat er zodra een attest te laat of verkeerd ingevuld is, alles in het honderd loopt. Het gevolg is dat hij nog geen enkele keer een volledig maandinkomen heeft gehad.

De eerste maand betaalde de werkgever drie derde i.p.v. een derde van het loon. De daarop volgende maanden houdt de werkgever een deel van het te veel betaalde loon in. Ondertussen weigert de vakbond de tweederde bijpassing uit te betalen die de werkgever heeft betaald. Dat er ondertussen inhoudingen gebeuren is voor hen geen punt. Zijn dossier is niet in orde, er gaan at-

testen over en weer en hij moet geduld hebben.

De situatie zal wel recht gezet worden maar zijn rekeningen en vooral zijn schuldeisers kan hij met geduld niet betalen. Hij is onlangs een week moeten thuisblijven van de stress die de hele situatie met zich meebrengt – en dat terwijl hij nog in zijn proeftijd zit.

Past op elke pot een deksel?

Mensen die niet aan werk geraken. Het lijkt bijna onmogelijk als je de nieuwsberichten over openstaande vacatures moet geloven. Men spreekt over knelpuntberoepen: werkaanbiedingen blijven onbeantwoord door een tekort aan geschikte kandidaten. Aan de andere kant is er een gebrek aan jobs die beantwoorden aan de verwachtingen van de sollicitanten. Het gaat om onaantrekkelijke jobs of contracten, bijvoorbeeld met een laag loon of onregelmatige werktijden.

Kandidaten passen niet in de jobs. Jobs passen niet bij de kandidaten. Moeten werklozen minder hoog van de toren blazen en ingaan op wat wordt aangeboden? Bijscholen in een richting waarvoor er vacatures zijn? Of loopt het eerder mis in de jobwereld zelf? Onderzoek belicht haperingen aan beide kanten.

Vele werkzoekenden beseffen niet dat de arbeidsmarkt is veranderd. Ze geloven niet dat ze opnieuw een kans maken. Jaren aan een stuk kregen zij te horen dat er met hen toch niets was aan te vangen. Nu heeft men hen plots nodig. Ze geloven het niet, vrezen nieuwe mislukkingen. Vaak houdt dat hen tegen: de angst opnieuw tegen de muur te lopen. Sommigen hebben zich zelfs geïnstalleerd in de uitzichtloosheid. Ze zijn het ondertussen

verleerd om op tijd op te staan, te luisteren naar een baas. Zolang werkgevers andere kandidaten vinden, laten ze deze groep links liggen.

De harde kern van werklozen heeft zeker niet alleen schuld aan zijn situatie. De eisen voor werknemers zijn stilaan zo hoog geworden dat zelfs goedopgeleide mensen soms moeite hebben om eraan te voldoen. Bedrijven nemen slechts bij mondjesmaat hun eigen verantwoordelijkheid. Als zij informatici nodig hebben, plukken ze de studenten van de schoolbanken. Die gretigheid moeten zij ook tonen voor onvoldoende geschoolden. De sectoren kunnen daar inspanningen voor leveren, onder meer door opleiding en training op de werkplaats te organiseren.

Alle werklozen zomaar verplichten om te gaan werken, krijgt terechte tegenwind.

Een eenvoudig antwoord op de vraag wie er meer verantwoordelijkheid moet opnemen – de werklozen, de overheden en/of de bedrijven – bestaat niet. Het is moeilijk om te bepalen wie nog capabel genoeg is om 'een bijdrage te leveren aan de samenleving' via betaalde arbeid en wie niet. Alle werklozen zomaar verplichten om te gaan werken, krijgt dan ook terechte tegenwind. Het risico is groot dat de slachtoffers van sociale uitsluiting dan voorgoed verloren zijn. Laaggeschoolden, verkeerd geschoolden, mensen die door jarenlange uitsluiting tot de 'harde

kern' zijn gaan behoren, de gediscrimineerden omwille van afkomst, leeftijd of geslacht, dragen zoveel problemen met zich mee dat hun situatie nog verergerd wanneer ze in een job terechtkomen die ze niet meteen en zonder begeleiding aankunnen.

Werklozen geteld

Berichten over hoeveel werklozen er zijn, zaaien keer op keer verwarring. Immers, mensen die niet langer in de werkloosheidscijfers zitten, behoren niet per definitie bij de werkenden. Sommige oudere werklozen of de deeltijds werkenden zijn vrijgesteld van het zoeken naar een job, dus verdwijnen ze uit de statistieken. Ook de geschorste werklozen tellen in deze som niet meer mee.

In 2007 was de werkloosheidsgraad in Vlaanderen 4,4 %. Deze cijfers zijn echter van voor de economische crisis, die in eerste instantie mensen in armoede treft. Vanaf december 2008 is het aantal werklozen al opnieuw beginnen te stijgen. In 2009 zette deze trend zich verder.

4. Wonen in de steigers

Belgen worden geboren met 'een baksteen in de maag'. Een eigen woning is hun droom en voor een belangrijk aantal blijft het dat. Sommige armen zetten de stap, tegen beter weten in. Met een kleine som geld tikken ze een bouwvallig pand op de kop. Renovaties moeten wachten tot ze het grote lot winnen en dat gebeurt natuurlijk niet. Anderen trekken rond op de huurmarkt. Met een lichte portemonnee zoeken ze een plaats in tweede klasse. Ze huren een woning, verdieping of kamer van magere kwaliteit; soms moeten ze het stellen met een matras. In alle gevallen leven ze in een zeer ongezonde omgeving en die heeft nefaste gevolgen op alle andere vlakken.

Aan krotten geen gebrek

Met weinig geld op zak kan je bij het zoeken naar een woonst niet kieskeurig zijn. Zelfs aparte slaapkamers voor ouders en kinderen blijken niet altijd haalbaar. De huurprijs dicteert wat mogelijk is. De wensen worden bewaard voor wanneer het ooit beter gaat.

"Ik huurde een huis dat groot genoeg was om met mijn dochter en mijn vriend in te gaan wonen. Toen we begonnen schilderen, merkten we pas dat er zware vochtigheidsproblemen waren. De verf kwam van het plafond en de pleister van de muren. De eigenaar zou dit oplossen door een goede plaatsbeschrijving te maken en de werken die voor hem waren uit te voeren. Twee maanden nadat we in het huis zaten, kregen we pas ons contract. De plaatsbeschrijving werd niet tijdig opgemaakt. De problemen in

het huis voelen we nu pas goed; nu het winter is. De buitenkant is rot, muren bladeren af. De badkamer is onder de golfplaten, met een elektrisch vuurtje te verwarmen. Het water sijpelt door het plafond en de muren. Nu beseft ik waarom de vorige huurders moeilijkheden hadden met de eigenaar. We wonen er nu al zes maanden en de huisbaas heeft nog steeds geen werken laten uitvoeren. 'Ge kunt mij niet verplichten', zegt hij. 'Het kost mij teveel. Als ik iets herstel, moet ik meer huur krijgen'."

De huurprijs dicteert wat mogelijk is.

Verhuurders van slechte woningen hebben vrij spel. Als huurders de loze beloften beu zijn en de woning verlaten, dan worden er anderen gelokt. Dat gebeurt met altijd weer dezelfde belofte om het krot te renoveren. Als herstellingen eindelijk gebeuren, blijft het meestal bij 'oplapwerk'. De krotbewoners krijgen er snel een boel andere problemen bij.

"Een slechte woning breekt het recht op gezondheid. Het kost ook meer, de meubelen gaan kapot door de vochtigheid, ook de lakens en dekens. Ge durft niemand vragen, want ze denken dat ge niet kuist, maar dat is zo met vochtigheid: het blijft ruiken;"

De financiële problemen rijzen de pan uit, zoals voor de vervanging van de inboedel, voor de hogere energierekeningen en voor de ge-

zondheidszorgen. Ook psychisch en sociaal moet er een prijs worden betaald. Minder sociale contacten, grotere spanningen en hogere stress tasten de stabiliteit van het gezin tot in haar fundamenten aan, bijvoorbeeld door de plaatsing van de kinderen.

“We stonden op straat met onze kinderen, we leefden in een garagebox. Daardoor zijn we onze kinderen kwijtgeraakt. Het gerecht wilde ons geen bewijs geven dat de kinderen naar huis mochten omdat we geen woning hadden, en we kregen geen sociale woning omdat de kinderen niet thuis woonden. Dan kregen we een noodwoning van de stad. We kregen ze drie maanden gratis om op te knappen. Er was geen schouw, we konden geen vuur maken en het water liep van de muren. We hebben ze toch maar genomen om de kinderen naar huis te krijgen. Dan kregen we van het gerecht weer de opmerking dat het huis niet leefbaar was en ze namen de kinderen weer weg.”

De legale middelen ontbreken om zich te verweren tegen deze praktijk. Huurders grijpen dan naar voor de hand liggende protesten en betalen geen huishuur meer. Dit eigen initiatief wordt later afgestraft.

“Ik ben zelf naar de gezondheidsdienst gegaan en de woning werd onbewoonbaar verklaard. Normaal moet de stad voor een andere woning zorgen, maar ze deden dat niet en ik stond op straat. De kinderen zijn dan geplaatst en ik ben bij een vriendin gaan wonen. Het duurde drie maanden voor ik een huis had.”

Hulp vanwege de overheid wordt sceptisch onthaald. Beleidsmensen weigeren soms in te grijpen omdat ze geen alternatief kun-

nen bieden voor de mensen die in woningen leven die in feite onbewoonbaar zijn. “Beter niet ingrijpen dan een gezin op straat zetten”, zo redeneert men.

“Ze zeggen dat er altijd noodwoningen zijn. Maar vorig jaar stond ik op straat. Ik ging naar het OCMW en ze zeiden dat er te veel mensen zonder huis zitten. Ik moest mij in een ziekenhuis laten opnemen om een dak boven mijn hoofd te hebben.”

Naast een goede kwaliteit binnen de vier muren van het huis is ook de onmiddellijke omgeving belangrijk. Maar ook die ontbreekt meestal. De woonsten waarover we het hier hebben, liggen meestal in achtergestelde buurten: kort bij fabrieken of drukke invalswegen, zonder winkels, openbare diensten of openbaar vervoer op wandelafstand.

“Toen we in de blokken woonden, waren we niet op onszelf. We waren thuis, maar we voelden ons niet thuis. We hadden daar geen privé, geen eigen leven. Altijd kwam er wel iemand aan de deur en in de gang liepen ook altijd mensen. Ik had geen rust. Alle dagen miserie met de buren. ‘t Was altijd iets, veel lawaai en ook ruzie. Mijn kleine kon niet slapen. Ik belde de politie, maar het hielp niet. Niets hielp. Het huis op zich was goed, maar de omgeving was moeilijk. Op de kleinste dingen hadden mensen wat te zeggen en ge moest u voor alles verantwoordelijk. Altijd maar zich bemoeien. Op de duur krijgt ge hetzelfde gedrag. Ze creëren dat. We waren blij dat we daar weg konden.”

Minder kwaliteit voor meer geld

De woonsituatie voor een aantal kansarmen is drastisch verslechterd: steeds meer wo-

nen in garageboxen, wonen zonder ramen, zonder behoorlijke sanitaire voorzieningen. De woonomstandigheden van de armen vormen een weinig stimulerende omgeving voor het onderwijs van de kinderen, de jobmogelijkheden van de ouders, de sociale contacten en de gezondheid van het hele gezin. Een minderwaardige huisvesting verhoogt, rechtstreeks of onrechtstreeks, het armoederisico.

Kwaliteit

In het algemeen verbetert zowel de kwaliteit als de uitrusting van woningen, maar tegelijk blijft er een hardnekkige kern van slechte woningen bestaan. In de steden merken we een geleidelijke verschuiving. Huizen in de stad die vroeger leeg bleven staan, promoveren via matrassenverhuur tot lucratieve opbrengstwoningen. Het gaat om volledig uitgeleefde of zelfs onbewoonbaarverklarde panden. Dit gaat niet alleen ten koste van de gezondheid en de algemene leefsituatie van de betrokkenen, maar ook ten koste van de buurt.

Daarenboven komen nieuwe minderwaardige woonvormen in gebruik, zoals caravans en chalets op campings of kamerwonen. Zo wonen in Wallonië ongeveer tienduizend inwoners op campings of andere plaatsen die daarvoor niet geschikt zijn. Een kwart van die locaties ligt in overstromingsgebieden.

Prijzen in de privé

In vergelijking met de algemene levensstandaard is wonen behoorlijk duurder geworden. De gemiddelde huurprijs steeg op ongeveer twintig jaar met 65 %. In dezelfde periode steeg het gemiddelde beschikbaar

inkomen met bijna ... 6 %. Als gevolg daarvan is (tussen 1976 en 1997) het aandeel huishoudens dat met (te) hoge woonkosten wordt geconfronteerd toegenomen van bijna 7 % naar meer dan 23 %; meer dan drie keer zoveel dus. Over het algemeen wordt aangenomen dat de betaalbaarheid van de huisvesting in het gedrang komt zodra de woonkosten meer dan 20 % van het inkomen opeisen.

Sociale huisvesting

Met sociale huisvesting wil de overheid de positie van de zwakke groepen op de private huisvestingsmarkt verbeteren. De idee daarbij is dat de bewoners na verloop van tijd hun maatschappelijke positie verbeteren en een huis kunnen huren of kopen op de 'gewone' woonmarkt. In de praktijk blijven de meesten in de sociale huursector achter.

Hoe ziet de situatie er verder uit? Het aandeel van sociale woningen in het totale woningaanbod is traditioneel beperkt in België. Daarenboven worden woningen in deze sector nog steeds niet aan de harde kern van armen toegewezen. Bij het begin van de jaren negentig behoorde slechts een vierde van alle sociale huurders tot de tien procent van de gezinnen met de laagste inkomens. Daar staat tegenover dat ruim een derde werd bewoond door huishoudens uit de middelste tot hogere inkomensklassen. Wel komen de laagste inkomensgroepen stilaan meer aan bod. Toch vinden de mensen in meervoudige uitsluitingssituaties (zoals schuldenlast, uithuisplaatsing van kinderen) er geen plaats omdat de huisvestingsmaatschappijen geen woonbegeleiding (kunnen) verzorgen.

5. Ongezonder van wieg tot graf

Ongezonde en kleine woningen, slechte hygiënische omstandigheden, onzekerheid over stromend water of elektriciteit en gebrekkige sanitaire installaties maken mensen ziek. Werkloosheid of betreurenswaardige arbeidsvoorwaarden, ontoereikende inkomsten waardoor je niet regelmatig en gezond kan eten, werken stress, ongelukken en ziekten in de hand. Vrije tijd en vakantie om fysiek en mentaal nieuwe krachten op te doen, blijven voor deze groepen een ontoegankelijke 'luxe'.

Het hoofd koel houden

De weerbaarheid van de mens is begrensd. Als de problemen zich voortdurend opstapelen en de mensen zien geen uitwegen binnen redelijke termijn, krijgt de fysieke en psychische gezondheid flinke deuken. Het uithoudingsvermogen van armen neemt soms onvermoede proporties aan, maar de gevolgen op gezondheidsvlak zijn navenant.

"Ge komt van de ene crisis in de andere. Ge hebt zo al een zware druk omdat ge geen werk hebt en van het ene probleem komt het andere. De rekeningen stapelen zich op. Als ge geen geld hebt, is de motivatie om te gaan werken nog groter. We hadden toekomstplannen en dan kwam er weer die misval bij. Dan valt alles weer in duigen. Dan maakt ge opnieuw toekomstplannen, maar op den duur denkt ge: 'We hebben al zoveel plannen gemaakt; we maken er geen meer. Het is niet voor ons weggelegd'."

De moed zinkt in de schoenen. Vele armen maken een opname mee in een psychiatrische instelling, voor enkele dagen of langere tijd. Veelal blijven ze nochtans zo lang mogelijk op eigen houtje overleven.

Al van bij de geboorte lopen kinderen uit armere milieus een groter risico op gezondheidsproblemen.

"Ik zat er onderdoor. Een heel jaar aan een stuk. En toen heb ik geprobeerd om zelfmoord te doen. Ik heb pillen genomen en ben daar verschrikkelijk ziek van geweest. We hadden toen niet het geld om naar een ziekenhuis te gaan. Dan hebben we zelf met alle middeltjes van vroeger geprobeerd om de pillen er te doen afkomen. Het is een hel geweest."

Al van bij de geboorte lopen kinderen uit armere milieus een groter risico op gezondheidsproblemen. De ondankbare leefomstandigheden spelen hen parten. Dat de gezondheid van de kinderen voor vele ouders op de eerste plaats komt, verhelpt dat niet.

"Ik ben eigenlijk met een verkoudheid geboren en ik heb nog altijd veel last van mijn luchtwegen. Voor een keelontsteking ben ik ook heel gevoelig. Mijn moeder had ook veel problemen met haar ademhaling. Op een

verkoudheid kwam dikwijls een bronchitis, maar ze bleef werken, ziek of niet ziek. Een dokter kwam er voor zichzelf nooit aan te pas want dan was al het geld weer ineens weg.”

De kosten van gezondheidszorgen wegen zwaar door. Ook wanneer het grootste deel wordt terugbetaald, zoals dat in België het geval is, neemt het vereffenen van de rekening toch een zware hap uit het budget.

“Altijd langs de spoedgevallen binnengaan is mijn besparingstruc op ziektekosten. Anders willen ze me niet verzorgen omdat ik daar nog schulden heb en niet direct 25 euro kan afgeven. En nog een voordeel is dat ge dan ook maar drie maanden later de rekening in uw bus krijgt.”

De kosten van gezondheidszorgen wegen zwaar door.

Het is gemakkelijker om gezond te blijven bij een aangepaste levensstijl. Die kunnen de armen zich niet permitteren, want daarvoor heb je geld en opleiding nodig. Aan preventieve zorg wordt amper gedaan. Ingrijpen doet men pas wanneer acute problemen rijzen. Een andere houding ten aanzien van het eigen lichaam is daaraan ook niet vreemd; het wordt als een middel gezien en niet als een doel. Zolang het ‘werkt’ is men tevreden; meer hoeft dat niet te zijn.

Mevrouw E. heeft last van een slecht gebit, veel pijn en permanente ontstekingen. Toch gaat ze niet naar de tandarts omdat ze dat te duur vindt en trouwens, zo zegt zij: “Wat

kan hij doen? Als ze uitvallen dan ga ik langs voor een nieuw gebit, dan moet ik maar één keer langsgaan, dat bespaart mij veel geld.”

Armen sterven sneller

Gezondheidsverschillen

Door hun ongezonde leefomstandigheden lopen armen meer gezondheidsrisico's. Omgekeerd vormt hun gebrekkige gezondheid vaak een reden waardoor ze in de armoede verzeilen.

Die ongelijkheid voor ziekte en dood is geen louter individuele aangelegenheid of een kwestie van tegenslag, maar ook een maatschappelijk probleem. Onderzoek toont aan dat gezondheid, ziekte en sterfte samenhangen met onderwijs, beroep en inkomen. Personen met een lage scholing en met een laag inkomen leven minder lang en hebben meer gezondheidsproblemen dan personen met een hoge sociale status. De levensduur van armen is gemiddeld 4,5 jaar korter in België. Ook maken zij minder gebruik van de gezondheidszorgen.

Er zijn duidelijke socio-economische verschillen inzake een ‘risicorijke’ levensstijl. Bij lager opgeleiden en/of personen met een beperkt inkomen wordt de grootste proportie (zware) rokers en drinkers teruggevonden. Zij eten ook minder gezond, doen minder aan sport en handelen minder preventief tegenover AIDS of cardiovasculaire aandoeningen. Ook de ziektebeelden verschillen: chronische longontstekingen, hartaandoeningen, suikerziekte of tuberculose komen meer voor bij lagere socio-economische groepen.

Een arts stelt dat een typische ‘ziekte’ van degenen die in armoede leven, een ‘vroeg-

tijdige aftakeling' is. Men is oud op 40 tot 45 jaar. Deze vroegtijdige aftakeling kent geen duidelijke uitdrukking zoals andere pathologieën. De diagnose blijft veelal vaag en de zieke, die niet als arbeidsongeschikt wordt erkend, moet leven van minimale uitkeringen of zijn kost bij elkaar scharrelen, zodat zijn gezondheidstoestand er nog verder op achteruitgaat.

Mensen zijn niet langer zeker van hun recht op medische bijstand.

De gezondheidsverschillen blijken de jongste jaren niet te verkleinen, maar eerder toe te nemen.

Drempels

Te gemakkelijk wordt aangenomen dat de gezondheidszorg goed toegankelijk is voor armere bevolkingsgroepen. Onderzoek wijst uit dat dit niet zo is. De administratieve, financiële en sociaal-culturele drempels van de voorzieningen voor gezondheidszorg blijven voor armen moeilijk te nemen.

Een administratief obstakel is bijvoorbeeld het niet 'in orde' zijn bij het ziekenfonds. Mensen zijn dan niet langer zeker van hun recht op medische bijstand. Bepaalde groepen zijn ook moeilijk verzekeraar, omdat ze buiten de normen van de ziekenfondsen vallen. Sociaal-culturele drempels hebben te maken met een gebrek aan informatie over het belang van een gezonde levensstijl en met het wantrouwen ten aanzien van de medische sector, onder andere wegens het onbegrijpelijke taalgebruik.

6. De som van alle problemen

Het werd al gezegd en we herhalen het nog eens: armoede is relatief; is hier anders dan in ontwikkelingslanden. Armoede kent vele aspecten. Het is niet alleen een kwestie van overleven en niet enkel een inkomensprobleem. Als we spreken over armoede gaat het over dat netwerk van sociale uitsluitingen, dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving, zodanig dat een kloof bestaat die ze niet op eigen kracht kunnen overbruggen.

Voor de groep van armen bestaan de verschillende levensterreinen uit brakke grond: vooruitkomen gaat minder snel en de middelen om 'het te maken', ontbreken. Ze worden afgeremd op het vlak van arbeid, wonen, onderwijs, gezondheid, cultuur, recht, maatschappelijke dienstverlening, gezin, inkomen en participatie. In de Belgische Grondwet de sociale grondrechten genoemd.

Voor een aantal van deze thema's illustreerden we wat er fout loopt. Het recht op een aanvaardbaar *inkomen*, op kwaliteitsvolle *arbeid*, op menswaardig *wonen*, op noodzakelijke *gezondheidszorgen* en op degelijk *onderwijs* wordt voor armen niet gegarandeerd. Het gevoel niet mee te kunnen, speelt op al deze vlakken tegelijk.

Het verhaal gaat verder

Enkele sociale grondrechten, die ook mee verweven zitten in de problemencarrousel, kwamen nog niet expliciet ter sprake: het

recht op rechtsbedeling, gezin, maatschappelijke dienstverlening, cultuur en participatie.

Het gerecht bestaat om rechtvaardigheid te garanderen. Armen kunnen hun rechten vaak niet doen gelden. Er zijn de financiële, de socio-culturele en psychologische barrières. Het groeiende aantal rechtsregels en contracten regelen bijvoorbeeld zelfs sociale relaties. Dit maakt dat meer en meer mensen ongeletterd worden in het kluwen van wetten, regelgeving en tenuitvoerleggingen van vonnissen. Armen staan zeer zwak, missen communicatie- en andere vaardigheden om hun mannetje te staan en lopen bovendien meer risico om met het gerecht in aanraking te komen.

Armoede kent vele aspecten.

Het recht op een gezin komt ook in het gedrang. Het klassieke gezin maakt plaats voor andere vormen van samenleven. Armen zijn in deze evolutie misschien wel de trendsetters geweest. De norm waaraan een goed gezin wordt afgemeten, past echter bij de klassieke tekening. Sociaalgetinte instanties verlenen hulp maar controleren tegelijk. De dreiging om kinderen aan het ouderlijke gezin te onttrekken ligt permanent op de loer. De kansen om zich als goede ouder te bewijzen zijn beperkt. Bij plaatsing worden dikwijls de emotionele banden, de betrok-

kenheid op het sociale milieu van herkomst en de zelfwaardering van de jongeren op een blijvende manier ondermijnd.

Het recht op maatschappelijke dienstverlening wordt geschonden. Hiermee bedoelen we dat armen er als cliënten vaak weinig baat bij hebben. Door te weinig kennis van hun leefwereld worden oplossingen voorgesteld die hen afhankelijk maken, de eigen controle over hun leven doen verliezen. Ook het verschillende taalgebruik tussen cliënt en hulpverlener doet de ondersteuning falen.

Cultuur en vrijetijdsbesteding maken je rijker. Persoonlijke ontwikkeling krijgt op alerhande manieren een injectie. Een gamma van verenigingen, activiteiten, voorstellingen, evenementen laat aan het individu de keuze. Aan armen wordt die keuzemogelijkheid niet geboden. Hier speelt alweer de macht van het prijskaartje, naast de onbekendheid met het culturele landschap. Gemis aan vaardigheden en de afwijzende vinger van de brede omgeving, sluiten armen op in eenzaamheid en verveling.

Participatie is het recht om je eigen weg uit te stippelen en mee te beslissen in de organisatie van de samenleving. Armen bekleeden op dit vlak een 'underdog'-positie. Zij dragen een pakket schaamte en vernedering met zich mee als gevolg van keer op keer om hulp te moeten vragen. De manieren om deel te nemen aan de maatschappelijke besluitvorming vereisen bepaalde communicatievaardigheden waarin zij nooit werden getraind.

Hoeveel armen zijn er?

In het wetenschappelijke onderzoek blijft men zoeken naar die ene correcte manier om de hele armoedeproblematiek in één cijfer te vatten. Dit is een enorme ambitie omdat armoede een meervoudige en complexe realiteit is.

Gemakkelijkheidshalve wordt vaak het inkomen als indicator gebruikt om armoede te meten. Onder meer de Europese Unie heeft een norm gesteld om de omvang van het aantal armen te meten. De armoedegrens is Europees vastgelegd op 60 % van het mediaaninkomen. In België betekent dit dat een gezin met twee kinderen het moet rooien met minder dan 1.844 euro per maand. Zo heeft 15,2 % van de Belgen moeite om de eindjes aan elkaar te knopen (cijfers uit jaarboek Armoede OASeS, 2009).

Armoede meten aan de hand van inkomen heeft praktische voordelen: de gegevens zijn beschikbaar en de resultaten zijn – vooral voor de overheid – eenvoudig en gemakkelijk te begrijpen. Maar wat wordt daarbij vergeten? Bepaalde aspecten van armoede kunnen niet in termen van inkomen worden verklaard, zoals de sociale, psychologische en culturele aspecten. Ook andere elementen van armoede die nochtans gemakkelijk te meten zijn, worden verwaarloosd – bijvoorbeeld laagbetaalde arbeid, slechte huisvesting en ziekte. Wanneer we armoede meten aan de hand van inkomen, dan meten we situaties van onvoldoende inkomen, maar het leert ons dus niets over het geheel van problematische situaties die we in onze definitie van armoede opnemen. Het opent onze ogen voor één vorm van uitsluiting, maar sluit ze tezelfdertijd voor vele andere. Meten is kiezen, maar ook verliezen.

7. Armen in beweging

In armoede leven, is telkens opnieuw proberen om aan het leven een minimale kwaliteit te geven. Het opboksen tegen alle problemen die zonder aankondiging de kop opsteken of die al jaren aanslepen zonder dat er enig lichtpunt verschijnt, is een uitputtingslag. Onderweg duwen de vereenzaming en machteloosheid de moed in de schoenen.

Een logisch gevolg zou zijn dat men uiteindelijk berust in de uitzichtloze situatie. Bewonderenswaardig is dat deze mensen hun grenzen van weerbaarheid steeds verder verleggen en telkens opnieuw vechten voor hun bestaan. Ze zoeken de gepaste overlevingsstrategieën. Dat ze hun kinderen een beter leven en een toekomst willen geven, blijkt een belangrijke motiverende kracht te zijn.

Verenigingen waar armen het woord nemen

Hoe diep armen de kloof ervaren tussen zichzelf en de rest van de samenleving drukt een van hen zo uit:

“Ik heb gedronken door de miserie. Je drinkt niet voor je plezier maar door de problemen die je hebt. Er is een spreuk, die zegt: ‘Je bent boos als ik heb gedronken, maar je ziet niet wanneer ik dorst heb.’”

De kortsluiting ontstaat door een misverstaan van elkaars werelden. Wordt naar armen gekeken als zou hun probleemsituatie hun verdiende loon zijn, dan zal elke poging tot vooruitkomen in de kiem worden gesmoord.

De laatste jaren komen meer en meer lotgenoten elkaar in georganiseerd verband tegen. Door zich te verenigen, zitten zij niet langer in eenzaamheid en schaamte verborgen. Velen onder hen vinden in deze ‘verenigingen waar armen het woord nemen’ een plaats waar zij voor het eerst ontdekken dat alle problemen waarmee zij te maken krijgen, een oorzaak vinden in de manier waarop de samenleving is georganiseerd en niet in hun eigen schuld en falen. Zij slaan de handen in elkaar voor een bredere solidariteit.

Ze zoeken de gepaste overlevingsstrategieën.

Armen in deze organisaties bekommeren zich niet enkel om de verbetering van hun eigen leefsituatie, maar ook om die van al diegenen die zich in een soortgelijke situatie bevinden. Vanuit hun ervaringen met problemen op allerhande levensdomeinen beoordelen zij het armoedebeleid. Immers, wetten, maatregelen of dienstverlening - bedoeld om armoede te bestrijden - hebben vaak geen of averechtse effecten.

Een voorbeeld van zulke maatregel is de energiecheque om de kosten van huisbrandolie voor lage inkomensgezinnen te drukken. De voorwaarden gingen volledig voorbij aan de realiteit dat deze gezinnen niet beschikken over een stookolietank, laat

staan financieel in staat zouden zijn om zoveel liters brandstof vooraf te bekostigen.

Enkele maatregelen om werklozen op de arbeidsmarkt te brengen, verbergen ook zulke misstappen. De overheid sponsort tewerkstelling door een subsidie of een deel van het loon aan de werkgever of werknemer toe te kennen. Ervaringen van de doelgroepen wijzen uit dat hun financiële situatie hierdoor nog onzekerder wordt. De uitkering valt weg en het loon ontvangen zij in stukjes en brokjes, met vertragingen en na veel administratieve rompslomp.

Enkel via tweerichtingsverkeer komen oplossingen dichterbij.

Het is deze kennis over de praktische gevolgen van wetgeving die de kwaliteit van het armoedebeleid kan verhogen. Het overleg tussen verschillende overheden en armen zelf maakt het mogelijk om kort op de bal te spelen en indien nodig het beleid bij te sturen. Beter nog, alvorens maatregelen in voege treden, kunnen de voorspelde nadelige effecten op de situatie van mensen in armoede worden voorkomen.

Enkel via tweerichtingsverkeer komen oplossingen dichterbij. Armen maken hun verhalen bekend om de onjuiste interpretatie van individuele schuld uit de wereld te helpen. Omgekeerd moeten armen ook worden geconfronteerd met hoe 'de buitenwereld' naar hen kijkt.

Opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede

De zoektocht naar manieren om meer mensen van de westerse welvaart te laten genieten, geraakt stilaan in een stroomversnelling. Een van de experimenten, gegroeid vanuit de praktijk, is de tewerkstelling van opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede in alle sectoren van het maatschappelijke gebeuren. Mensen die armoede aan den lijve ondervonden, worden begeleid in het begrijpen en overbrengen van hun eigen beleving van armoede en de logica achter hun ontwikkelde overlevingsstrategieën. Hun individuele kijk op de problematiek evolueert naar het kunnen formuleren van algemene analyses en oplossingsvoorstellen.

De ambities reiken ver. Zo zullen deze mensen na hun opleiding worden ingeschakeld voor ondersteunings- en begeleidingswerk, als tolken van de armoederealiteit, voor supervisie en het verlenen van advies, om lessen en vorming te geven. In groepswork met levensgenoten worden zij leidende figuren. Naar het beleid toe formuleren zij maatregelen ter bestrijding van armoede. Op onderzoeksvlak duiden zij de armoederealiteit. Opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede slaan de brug tussen hun wereld en die van andere maatschappelijke actoren.

Armen en overheid aan tafel

Armenorganisaties en de opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede hebben niet de macht om samenwerking met de overheden af te dwingen. Het zijn geen vakbonden die met een staking de machtigen in dit land het vuur aan de schenen leggen. Jaren van inspanningen om de meerwaarde

van dit partnerschap aan te tonen, werpen toch vruchten af. Beleidsverantwoordelijken zetten hun deuren stilaan verder open. De opstelling van het Algemeen Verslag over de Armoede in het begin van de jaren negentig overtuigde. De bundeling van meer dan driehonderd beleidsvoorstellen - opgesteld in dialoog tussen armen, overheden en maatschappelijke actoren - kreeg de onderscheiding van hoe het moet en kan.

In groepswork met levensgenoten worden zij leidende figuren.

Toch gaat de dialoog tussen beleidsverantwoordelijken en armen niet over één nacht ijs. Het vraagt veel tijd, energie en geduld.

De moeilijkheid schuilt in de verschillende logica's. Beleidsbeslissingen moeten vaak op zeer korte termijn worden genomen. Politieke verkiezingen volgen elkaar snel op en men wil op korte tijd veel realiseren. Het complexe armoedeprobleem is niet van vandaag op morgen opgelost. Men kan er moeilijk mee scoren. Aan de andere kant hebben de armen en hun verenigingen voldoende voorbereidingstijd nodig om als waardige partners aan de gesprekstafel te kunnen verschijnen.

Vanuit de beleidsverantwoordelijken zou een betere planning op langere termijn inzake inspraak-, advies- of dialoogmogelijkheden enig soelaas brengen. Ook vragen de armenorganisaties meer overheidssteun om de ondersteuning van hun werkzaamheden vlotter en professioneler te kunnen organiseren.

8. *Beleid met ambitie*

Armoede is een complexe realiteit. Een beleid dat armoede uit de wereld of het land helpt, kan niet zomaar uit de mouw worden geschud. Uiteraard moet er voor alles de goede – politieke – wil zijn om de toestand te bekampen. Beleid voeren wil immers zeggen: prioriteiten stellen. De beleidsthema's zijn talrijk, maar de middelen zijn beperkt.

Om armoede op de politieke agenda te krijgen, moeten de problemen in de eerste plaats zichtbaar zijn. Dat armen zichzelf verenigen en aan de alarmbel trekken, draagt hiertoe bij. Ook voor de wetenschap is een belangrijke rol weggelegd: zij levert mee de bewijzen dat armoede bestaat en niet getolereerd kan worden. De steun van de kiezers en van machtige belangengroepen is bij dit alles onmisbaar.

De kern van de zaak aanpakken

Om armoede doelmatig te bestrijden, wil men een 'inclusief armoedebeleid' voeren. De eigenschappen van dit soort beleid dienen als algemene richtlijnen. De concrete invulling ervan verschilt per thema en per beleidsniveau (van de gemeenten tot in Europa). Wat houdt dit in?

Een doelmatig armoedebeleid is

- een samenhangend (geïntegreerd) geheel
- van structurele (en dus preventieve) maatregelen
- op diverse domeinen en verschillende niveaus
- vanuit een partnerschap tussen meerdere actoren

- uit de 'harde' en 'zachte' sectoren
- met participatie van de doelgroepen
- en gedegen wetenschappelijk onderzoek

Alle partijen rond de tafel moeten spreken over oplossingen op langere termijn.

Armoede heeft te maken met uitsluiting op verschillende terreinen, zoals onderwijs, huisvesting, arbeid, inkomen en gezondheid. Dat wil zeggen dat niet enkel de minister of schepen van armoedebestrijding of maatschappelijke integratie initiatieven moet nemen, maar dat elke persoon met beleidsbevoegdheden betrokken partij is. Als dan ieder zijn of haar plannen op elkaar afstemt, verhoogt de kans op goede resultaten. Bijvoorbeeld: op school kan men ervoor zorgen dat kinderen uit arme milieus beter aan bod komen, maar als thuis de woning veel te klein en in slechte staat blijft, zullen de schoolresultaten amper verbeteren.

Hetzelfde geldt over de beleidsniveaus heen. Bijvoorbeeld: door de regionale overheden wordt de kwaliteit van huurwoningen strenger gecontroleerd en worden onbewoonbaarverklaringen uitgesproken, maar als de gemeenten geen noodopvang voorzien, staan de gezinnen op straat.

De samenwerking is niet alleen nodig binnen en tussen de beleidsechelons. Ook de betrokkenheid van andere maatschappelijke actoren zoals ondernemers, ziekenfondsen, vakbonden, middenstanders, jeugdbewegingen, wetenschappers en de mensen in de straat brengt oplossingen dichterbij. Niet te vergeten, zonder de armen zelf lukt het niet.

Zo een samenwerking tussen onder meer vakbonden, ziekenkassen, Welzijnszorg en het Vlaams Netwerk van Verenigingen Waar Armen Het Woord Nemen, is het project Decenniumdoelen 2017 – Geef Armoede Geen Kans. Zie ook: www.decenniumdoelen.be.

Alle partijen rond de tafel moeten spreken over oplossingen op langere termijn. Oplossingen die armen niet de schuld geven maar gevestigde structuren in vraag durven stellen; die eerder voorkomen dan genezen en die aansluiten bij wat wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond.

De toekomst uitgedaagd

Het beleid om armoede op te lossen, moet met haar tijd meegaan. In de 'vette' jaren zijn andere maatregelen nodig dan in de 'magere'. Alle maatschappelijke ontwikkelingen moeten dus goed worden gevolgd en zelfs worden voorspeld. De antwoorden van vandaag zijn niet die van gisteren of morgen. We geven enkele voorbeelden van belangrijke aandachtspunten voor het armoedebeleid op de verschillende niveaus.

Waar tot voor kort de Europese bekommernissen enkel van economische aard waren, wordt nu het blikveld verruimd. Steeds meer voelt men de nood om ook een sociaal be-

leid over de landsgrenzen heen uit te tekenen. De lidstaten en de Unie geloven dat zij pas economisch sterker worden als de sociale cohesie in de samenleving hechter wordt. Elke lidstaat maakte zijn eigen actieprogramma om armoede te bestrijden, zoals afgesproken op de Top van Lissabon (maart 2000). Zo wil men tot gemeenschappelijke doelstellingen komen. De eerste stap naar een sociale wetgeving is het opstellen van een Europese armoedenorm, die armoede breder meet dan enkel op basis van inkomen.

Beleid voeren wil zeggen: prioriteiten stellen.

Het federale niveau gaat voor de actieve welvaartsstaat. Zo weinig mogelijk mensen afhankelijk laten zijn van de sociale uitkeringen, maar toch voldoende bescherming blijven bieden. En zoveel mogelijk mensen aan het werk helpen. Hoe hoog moeten die uitkeringen zijn om een menswaardig leven te kunnen leiden? De discussie duurt voort. Dat ze momenteel te laag zijn, staat vast. Men zoekt een evenwichtig antwoord tussen emancipatie en disciplineren. Bekomt men de beste resultaten door mensen zonder werk actief te stimuleren of te straffen? Worden ook de ondernemingen en andere maatschappelijke actoren op hun verantwoordelijkheid gewezen? Met allerlei tewerkstellingsmaatregelen voor risicogroepen zoekt men naar de beste remedie.

De federale regering heeft ook het Steunpunt tot bestrijding van armoede, sociale

uitsluiting en bestaansonzekerheid onder haar vleugels. Alle regio's stappen mee in dit samenwerkingsverband. Een betere afstemming van het beleid en meer kennis over de problematiek liggen in het verschiet. De andere uitdagingen voor de regio's - Vlaanderen, Wallonië en Brussel – zijn uitgesmeerd over bijna alle voornoemde terreinen waarop sociale uitsluiting woekert. Hun roeping is om de mechanismen te doorbreken en te stimuleren dat de provincies en gemeenten hun beleid (uit)voeren in dezelfde geest.

De gemeenten hebben een goed zicht op de lokale behoeften. Regelgeving en opdrachten die van hogerhand aan hen worden opgelegd, moeten dit in rekening brengen. Zo verschilt bijvoorbeeld armoede in de steden erg van armoede op het platteland. In de steden is armoede zeer zichtbaar geconcentreerd in bepaalde buurten. Op het platteland is armoede ruimtelijk verspreid en

verborgen. Het vraagt een andere aanpak. Op de ene plaats zijn de dienstverlenende instanties overbelast. In andere streken richten men beter één dienst op voor meerdere gemeenten tegelijk.

In het verleden werd de strijd tegen armoede door de overheden vaak als bijkomstigheid gezien. In de nabije toekomst moeten extra inspanningen worden gedaan. Als het voor een meerderheid van de Belgen goed gaat, moet er niet minder maar juist meer aandacht gaan naar armoedebestrijding. Iedereen in dit land moet een volwaardige plaats krijgen. Wie kan daar tegen zijn?

Slotwoord

Armoede is geen ongeluk, armoede is een structureel onrecht en tast de sociale grondrechten aan. Vanuit dat uitgangspunt zet Cera mee haar schouders onder structurele armoedebestrijding. Wij gaan daarbij nog verder dan het bekende spreekwoord 'Geef een man geen vis, maar leer hem te vissen'. Om in deze beeldspraak te blijven, is het belangrijk om daarnaast ook te zorgen voor 'toegang tot duurzame viswaters'. Een structurele aanpak werkt aan een rechtvaardige samenleving voor iedereen. De manier waarop onze samenleving is ingericht, maakt echter dat sommige mensen uit de boot vallen – of geen toegang krijgen tot de 'viswaters'.

Armoedebestrijding is geen individueel leerproces, maar vraagt om een maatschappelijk leerproces. Daartoe investeert Cera in beleidsgerichte initiatieven, waarvan Decenniumdoelen 2017 een uitmuntend voorbeeld is. Decenniumdoelen werkt rond zes armoedethema's, namelijk inkomen, werk, gezondheid, onderwijs, wonen en participatie. Zes doelstellingen worden nauwgezet opgevolgd om armoede tot 2017 op de politieke agenda te houden. Decenniumdoelen is een samenwerkingsverband van ABVV, ACV, ACW, Minderhedenforum, Samenlevingsopbouw Vlaanderen, Socialistische Mutualiteiten en socioculturele verenigingen, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Verbruikersatellietje,

Vlaams netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Vlaams Minderhedenforum en Welzijnszorg. Met de actieve en financiële steun van Cera, wil dit samenwerkingsverband de federale, Vlaamse en Brusselse overheden stimuleren om in 10 jaar de armoede drastisch in te perken. (Meer info via www.decenniumdoelen.be).

Een onderdeel van elke structurele armoedebestrijding is de noodzaak van vorming en expertise-opbouw. Het is nodig om kennis te verspreiden over wat het is om in armoede te moeten leven in België. Willen organisaties, overheden en diensten structureel en efficiënt aan armoedebestrijding bijdragen en/of hun dienstverlening toegankelijk maken voor mensen in armoede, dan dienen ze de armoedeproblematiek grondig te kennen. Via deze publicatie wordt meer inzicht geboden in de leefwereld van mensen in armoede. Het is de bedoeling om te sleutelen aan een positieve en respectvolle houding ten aanzien van mensen in armoede bij iedereen die met hen in aanraking komt. Deze brochure biedt inzicht in hoe maatschappelijke structuren armoede in stand houden en reproduceren. Zo kan er ook gewerkt worden tegen het sociale stigma dat rond armoede hangt.

Dr. Carmen Mathijssen

December 2010

Bronnen

www.oases.be

Citaten

Dank aan de organisaties die de fragmenten uit interviews met mensen in armoede leverden. Hun namen worden in de tekst zelf niet vermeld. De citaten werden ontleend aan:

ATD Vierde Wereld - ATD Quart Monde vzw
Koning Boudewijnstichting - Fondation Roi Baudouin

Beweging van Mensen met Laag Inkomen en Kinderen vzw

OASeS - Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad - Ufsia

Recht-Op vzw

Vitamine W vzw

Vlaams Forum Armoedebestrijding vzw

Vereniging Wijkgezondheidscentra

WinT vzw

Grensland

Brandpunt 23

Nog een bijzonder woord van dank gaat naar Brandpunt 23, de organisatie in het Antwerpse die de problematiek van armoede en sociale uitsluiting vastlegt op de gevoelige plaat. Brandpunt 23 geeft mensen die moeten leven van een (te) laag inkomen de kans om te leren fotograferen, ontwikkelen, hun werk tentoon te stellen en te publiceren.